

PERCEPCIJA SOCIJALNE NEPRAVDE, STRUKTURA VRIJEDNOSTI, POSLJEDICE RATA I RELIGIOZNOST KAO PREDIKTORI DEVIJANTNIH PONAŠANJA MLADIH

Olja Družić Ljubotina

Studijski centar socijalnog rada

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Damir Ljubotina

Odsjek za psihologiju

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

SAŽETAK

Rezultati u ovom radu predstavljaju jedan segment šireg istraživanja (Družić Ljubotina, 2004) koji se bavio percepcijom socijalne nepravde, vrijednostima i faktorima uspjeha u životu u mladima iz područja različito zahvaćenih ratnim zbivanjima u Hrvatskoj. Istraživanjem je bilo obuhvaćeno 1118 srednjoškolaca iz 14 srednjih škola u 8 gradova i manjih mjesta u Hrvatskoj. Cilj istraživanja bio je ispitati odnos između pojedinih prediktora (spol i dob ispitanika, obiteljski uvjeti i školski uspjeh, vrijednosti, religioznost, utjecaj rata, očekivanja, percepcija socijalne nepravde) i devijantnog ponašanja kao kriterijske varijable. Provedena je multivarijatna hijerarhijska regresijska analiza pri čemu je korišteno sedam skupova prediktorskih varijabli. Rezultati hijerarhijske regresijske analize ukazuju da korišteni skup varijabli omogućuje relativno visoku predikciju rezultata na Upitniku devijantnog ponašanja ($R = 0,645$; $p < 0,001$). Svih sedam korištenih skupova varijabli objašnjava 41,6% varijance u kriteriju, što se može smatrati zadovoljavajućom prediktivnom valjanošću, pri čemu se kao najznačajniji skup prediktorskih varijabli mogu izdvojiti vrijednosti. Kao značajni prediktori pokazali su se: muški spol, lošiji školski uspjeh, izražene hedonističke vrijednosti, niže tradicionalne i samoaktualizacijske vrijednosti, niži rezultat na dimenziji obredne religioznosti, veća percipirana nepravda u obitelji, veća percipirana nepravda u školi i veća percepcija toleriranja socijalnih devijacija od strane društva.

Ključne riječi: prediktori devijantnog ponašanja, mladi, percepcija socijalne nepravde, vrijednosti, religioznost

1. UVOD

Mnogo je istraživanja koja su se bavila predikcijom devijantnog ponašanja. Neki od najčešće izdvojenih prediktivnih faktora su muški spol, život u urbanoj sredini, loša školska postignuća, različita problematika unutar obitelji, itd.. Na tragu navedenog Williams, Ayers i Arthur (1997, prema Bašić, 2000) kao rizične čimbenike devijantnog ponašanja izdvajaju: *rizične čimbenike povezane sa školom* (školski neuspjeh, siromašno akademsko postignuće, disciplinski problemi, nedostatna privrženost školi), *rizične čimbenike u obitelji* (problemi u obitelji, obiteljski konflikti, obiteljska povijest visokorizičnog ponašanja, neadekvatna ponašanja roditelja kao modela), *rizične čimbenike u zajednici* (kronično nasilje u zajednici, siromaštvo: ekonomska deprivacija, kvaliteta stanovanja, zdravstvena skrbr, škole).

Fraser (1997) s aspekta ekološke i multisistem-ske perspektive postavlja model zaštitnih i rizičnih čimbenika koji mogu utjecati na poteškoće u djetinjstvu, te se reflektirati na budućnost osobe. Rizik za razvoj poremećaja u ponašanju, kao i protektivni faktori identificirani su unutar pojedinca, u obitelji ili školskoj sredini, te u širem socijalnom okruženju. Unutar pojedinca rizični čimbenik je muški spol, te biomedicinski problemi kao što je npr. hiperaktivnost, a zaštitni čimbenici su samopoštovanje, viši stupanj inteligencije, kompetentnost u normativnim ulogama itd. Na sistemskoj razini obitelji i škole rizični faktori odnose se na loše roditeljske/partnerske odnose, zlostavljanje djece, postojanje psihopatologije u roditelja i dr. Zaštitni čimbenici su pritom postojanje podrške i brige od strane roditelja, podržavajući odnos nastavnika i dr. Gledajući razinu šireg socijalnog okruženja Fraser

kao čimbenike rizika postavlja siromaštvo, malu ili nikakvu mogućnost zapošljavanja i obrazovanja, te rasnu diskriminaciju i nepravdu. Nasuprot tome, zaštitni čimbenici odnose se na zadovoljenje samoaktualizacijskih vrijednosti kao što su mogućnost obrazovanja, zapošljavanja, te postignuće.

Socioekonomski status jedan je od najviše proučavanih kriminogenih čimbenika. (Currie, 1985 i Sampson, 1987 prema Singer i sur., 2002) smatraju da do „loših“, „raspadnutih“ i kriminogenih obitelji dolazi zbog ekonomskih uvjeta, a posebice zbog ekonomske nejednakosti (Blau i Blau, 1982). Loše materijalne prilike odražavaju se na tjelesno i psihičko zdravlje roditelja, a takvo „stanje duha“ odražava se pak negativno na psihosocijalni razvoj djece zbog nemogućnosti razvijanja mentalne ravnoteže i emocionalne stabilnosti. Pritom nije presudna objektivna imovinska situacija, već percepcija vlastitog ekonomskog stanja i društvenog statusa (Singer i sur., 2002; Catalano i Hawkins, 1996). Neka istraživanja (Junger-Tas, 1984, prema Šakić i sur., 2002) pokazuju da socioekonomski status nije povezan sa antisocijalnim ponašanjima, osim niske naobrazbe roditelja čija su djeca sklonija nasilničkom ponašanju. Loeber i Dishion (1983), analizirajući različita istraživanja kojima je cilj bio utvrditi prediktivne faktore devijantnog ponašanja, zaključuju da se socioekonomski status pokazao slabim prediktorom, a kao najprediktivniji su se izdvojili odgojni postupci roditelja.

Kao što je ranije spomenuto, ispitivani su različiti aspekti vezani uz obitelj, kao primarnu zajednicu unutar koje pojedinac uči i internalizira stavove i vrijednosti, te koja ima ključnu ulogu u njegovu emocionalnom razvoju i stabilnosti. Ti su različiti aspekti vezani uz proučavanje cjelovitosti obitelji, interakcije djeca-roditelj, kao i odgojne stilove odnosno postupke (Ajduković, 1990, Loeber i Dishion, 1983). Blackburn (1994) varijable vezane uz obitelj razdvaja na tzv. *funkcionalne aspekte* obitelji ili interpersonalne procese koji direktno utječu na ponašanje djeteta i na tzv. *strukturalne aspekte*, kao što je npr. veličina obitelji, a koji utječu manje direktno na ponašanje djeteta. Istraživanja sve više govore u prilog (dis)funkcionalnim aspektima obitelji kao istaknutijim prediktorima, odnosno čimbenicima povezanim s devijantnim i kriminogenim ponašanjem. Tako se odnosi u obitelji (kao funkcionalni aspekt) u mnogim istraživanjima pokazuju jednim od glavnih prediktora devijantnog i kriminogenog ponašanja (Hirschi, 1969 prema Blackburn, 1994; Cernkovich i Giordano, 1987; LeFlore, 1988), kao i odgojni postupci odnosno

odgojni roditeljski stil (Farrington, 1972; Loeber i Dishion, 1983; Patterson i Stouthamer-Loeber, 1984; Snyder i Patterson, 1987).

Proučavana je povezanost i nekih drugih varijabli sa devijantnim odnosno kriminogenim ponašanjem. To se odnosi npr. na vrijednosti, religioznost, posljedice rata, a mnogo manje na percipiranu socijalnu nepravdu. Nabrojane varijable u fokusu su našeg istraživanja kao mogući prediktori devijantnog ponašanja, te ćemo se u nastavku osvrnuti na istraživanja u tom smjeru.

Istraživanja o povezanosti vrijednosti s devijantnim odnosno delinkventnim ponašanjem (Cernkovich, 1978; Petrović, 1973; Ajduković, 1989; Krueger i sur., 1994; Romero i sur., 2001) iako različito koncipirana, ukazuju na zajedničku poveznicu strukture vrijednosti u mladima s poremećajima u ponašanju. Pritom se vrijednosti usmjerene na ostvarenje kratkoročnih osobnih ciljeva kao što su npr. uživanje, zabava, seks (tzv. hedonističke vrijednosti) izdvajaju kao prediktivni faktori devijantnog ponašanja. Za razliku od njih, dugoročne vrijednosti (samoaktualizacijske, moralne) vezane uz socijalne odnose ili širu društvenu zajednicu (Cohrane, 1971) značajno su manje zastupljene u delinkvenata. Naime, ustanovljeno je da delinkventi teže formuliraju udaljene odnosno dugoročne ciljeve i teže ka trenutnom zadovoljenju svojih potreba (Petrović, 1973, Ajduković, 1989). Pritom su samoaktualizacijske, radne, moralne ili tradicionalne vrijednosti, kao skupine dugoročnih vrijednosti, negativno povezane sa devijantnim oblicima ponašanja. Tako na primjer istraživanje Luenga (1985) ukazuje da delinkventi značajno više preferiraju osobne kratkoročne vrijednosti (ugodan život, uzbudljiv način života, užitak) u odnosu na kontrolnu skupinu mladih iz opće populacije. Naime, mladi iz opće populacije više preferiraju tzv. osobne dugoročne vrijednosti, te su skloniji u odnosu na delinkvente, socijalnim vrijednostima (iskreno prijateljstvo, odgovornost), kao i vrijednostima na tzv. makro razini (npr. nacionalna sigurnost).

Odnos između religioznosti i delinkvencije je često ispitivan u kontekstu utvrđivanja utjecaja različitih dimenzija religioznosti (ritualne ili obredne, duhovne ili spiritualne i dimenzije koja se odnosi na internaliziranost religijskih vrijednosti u ponašanje pojedinca). No, brojna istraživanja uglavnom su ograničena na prostor SAD-a, dok su rijeđe bila predmetom izučavanja unutar drugih zemalja. Rezultati su raznovrsni, ponekad kontradiktorni, te znanstvenici s oprezom prilaze zaključivanju o prediktivnosti religioznosti glede

devijantnog ponašanja. Hirschi i Stark (1969, prema Flere, 2005) u jednoj od najznačajnijih studija zaključuju kako između religioznosti i delinkventnog ponašanja ne postoji nikakva povezanost, dok je u nizu drugih istraživanja (Burkett i White, 1974, Jensen i Erickson, 1979, prema Hadaway i sur., 1984; Knudten i Knudten, 1971; Sloane i Potvin, 1986) utvrđena negativna korelacija između ta dva konstrukta. Elifson i sur. (1983, prema Hadaway, 1984) smatraju da veza između religioznosti i delinkventnog ponašanja nestaje uz kontrolu niza socijalnih utjecaja kao što su delinkventna aktivnost prijatelja, bliskost s roditeljima, školski uspjeh. Forth i sur. (1997, prema Bahr i Maughan., 1998) nalaze da religioznost ostvaruje zaštitno djelovanje i uz kontrolu utjecaja vršnjačkog pritiska i roditeljske privrženosti. Stark i sur. (1982 prema Flere, 2005) iznose jednu od najpoznatijih modifikacija vezanu uz nepostojanje povezanosti između religioznosti i devijantnog ponašanja. Pritom navode da religioznost ima preventivni utjecaj u odnosu na devijantno ponašanje, ali samo u specificiranim uvjetima. To znači: ne bilo koja religioznost pojedinca, već ona koja je integrirana u "moralnu zajednicu" koja je sama prožeta vjerom. Nasuprot tome, u tzv. dezorganiziranim sredinama religioznost pojedinca nema nikakva utjecaja na kriminalitet. Hadaway i sur. (1984) u svom istraživanju ustanovljuju značajan doprinos religioznosti kao protektivnog faktora pri zloupotrebi droga i alkohola u adolescenata. Rezultati istraživanja o povezanosti ova dva konstrukta objavljeni u Hrvatskoj (Flere, 2005; Greblo, 2005) ukazuju na prediktivnost religioznosti odnosno pojedinih dimenzija religioznosti prema devijantnom ponašanju, pri čemu viši stupanj religioznosti ukazuje na manju razinu devijantnog ponašanja, te mu se može pripisati protektivni karakter.

Kao što smo ranije naveli, istraživanja percipirane socijalne nepravde kao prediktivnog faktora devijantnog ponašanja su rijetka. Ljudi svakodnevno svjedoče različitim situacijama u kojima doživljavaju različite oblike nepravde. U kojoj mjeri čovjek svijet oko sebe, odnosno društvo u kojem živi i svoju neposrednu okolinu doživljava (ne) pravednom, može utjecati na neke njegove stavove i ponašanja, te biti motivatorom nepoželjnog ponašanja. Psihološke teorije i modeli socijalne pravde (Ljubotina, 2004a) mogu se razdijeliti u dvije veće skupine, iako ta podjela ne isključuje i određene konceptualne sličnosti. Prvu skupinu čine teorije tzv. *distributivne pravde* usmjerene na procjenu pravednosti ishoda neke socijalne inter-

akcije, tj. na pravednost raspodjele dobara. Prema ovim teorijama procjena pravednosti u najvećoj mjeri je determinirana našim zadovoljstvom rezultatom, drugim riječima jesmo li dobili ono što smo očekivali. Razvoj druge skupine teorija *proceduralne pravde* započinje radom Thibauta i Walkera (1975) koji usmjeravaju pažnju na značaj vrednovanja same procedure koja je u osnovi donošenja neke odluke, osobito faktora poput mogućnosti kontrole i utjecaja na proces donošenja odluke. Tako pojedinac ne mora doživjeti nepravednim ishod, koji je za njega nepovoljan (npr. pad na ispitu, sudsku kaznu i sl.), ukoliko je procedura koja je prethodila takvom ishodu bila objektivna i nepristrana. Polazišna teorija za naše istraživanje bila je *Adamsova teorija pravednosti* (1965), kao jedna od najpoznatijih teorija distribucijske pravde, koja je značajnu primjenu pronašla u području psihologije motivacije. Novija istraživanja iz područja psihologije usmjeravaju se na manifestacije percipirane nepravde, te reakcije na doživljenu nepravdu kao što su: niže samopoštovanje (Grienberger i Rutte, 1997; Miller, 2001; Chetcuti i Griffiths, 2002), osjećaj manje vrijednosti, te depresija (Miller, 2001). Judih i Peter Blau (1982) navode da percipirana nepravda vezana uz ekonomski status odnosno deprivaciju i siromaštvo često biva motivatorom kriminalnog ponašanja. Fraser (1997) također navodi da rasna diskriminacija i nepravda predstavljaju rizične čimbenike devijantnog odnosno kriminogenog ponašanja. Istraživanja Lugomer – Armano i suradnika (2002), Ljubotina (2004a) i Družić Ljubotina (2004) ukazuje na vrlo visoku razinu percepcije nepravde mladih u hrvatskom društvu, te ukazuje na bazično nepovjerenje u učinkovitost državnih institucija glede provođenja mjera koje bi osiguravale jednakost u pravdi za sve.

Može li situacija kakva je dugo vladala u hrvatskom društvu - tranzicijski period, rat i poslijeratne posljedice, ekonomska kriza, društvene promjene, porast kriminala – dovesti do toga da mladi uviđaju sve veću važnost eksternalnih faktora za ostvarenje svojih ciljeva u životu od kojih su neki etički neprihvatljivi, ali ipak nedovoljno sankcionirani? Jedno od rijetkih opsežnih istraživanja na poratnim područjima je istraživanje kvalitete života i životnih aspiracija mladih, provedeno 1999. godine (Raboteg-Šarić i Rogić, 2002). Rezultati su pokazali da mladi s tih područja kao najvažnije razloge svog, prema njima, neodgovarajućeg položaja u društvu ističu: slabe mogućnosti da izraze svoje potrebe i mišljenja, nedostatak razumijevanja za njih i nejednake mogućnosti za bogate i siromašne. Stoga smo

željeli ispitati da li se izloženost ratnom stresu u djetinjstvu, kao i život u poslijeratnom kontekstu kojeg karakterizira (Mladenović-Kupčević, 1982, prema Singer i sur., 2002) porast deficijentnih obitelji, razorenih brakova, ekonomska deprivacija, nezaposlenost i drugi rizični faktori, odrazio na porast devijantnog ponašanja u mladima.

2. METODOLOGIJA

2.1 Cilj i hipoteze istraživanja

Cilj istraživanja bio je ispitati odnos između skupa prediktorskih varijabli i devijantnog ponašanja kao kriterijske varijable. Ispitivani prediktori su:

- spol i dob (kao sociodemografske varijable)
- školski uspjeh
- socioekonomski status (materijalni status, razina obrazovanja roditelja)
- zadovoljstvo odnosima u obitelji
- procjena utjecaja rata na život (ispitanika, njegove obitelji, sredine u kojoj živi i Hrvatske)
- očekivana pomoć u ostvarenju ciljeva (od prijatelja, obitelji i države)
- vrijednosti (samoaktualizacijske, obiteljske, tradicionalne i hedonističke)
- religioznost (religijska uvjerenja, obredna, utjecaj na ponašanje)
- percepcija socijalne nepravde (nepravda u društvu, školi i obitelji)

Hipoteze slijede postavljene ciljeve pri čemu očekujemo da će se kao prediktori devijantnog ponašanja pokazati sljedeće varijable:

- muški spol
- lošiji školski uspjeh
- niži socioekonomski status (lošiji materijalni status, niža razina obrazovanja roditelja)
- manje zadovoljstvo odnosima u obitelji
- viša procjena utjecaja rata na život (ispitanika, obitelji, sredine u kojoj živi i Hrvatske)
- niža očekivanja (od prijatelja, obitelji i države)
- manje izražene samoaktualizacijske, obiteljske i tradicionalne, a više izražene hedonističke vrijednosti
- viši stupanj religioznosti svim dimenzijama (religijska uvjerenja, obredna, utjecaj na ponašanje)

- viša razina percepcije socijalne nepravde na svim dimenzijama (opća nepravda u društvu, školi i obitelji)

2.2 Uzorak

Istraživanjem je obuhvaćeno 1118 ispitanika iz 14 srednjih škola, a provedeno je tijekom 2003. i 2004. godine. Ispitanici su bili učenici drugih i trećih razreda srednjih škola iz osam gradova u Hrvatskoj.

Obzirom da je šire istraživanje (Družić Ljubotina, 2004) bilo fokusirano na razlike između srednjoškolaca iz ratom različito zahvaćenih krajeva prema širem skupu varijabli (socioekonomski status, ratna iskustva, percipirana nepravda, vrijednosti, faktori uspjeha u životu, religioznost, devijantno ponašanje), uzorak je bio podijeljen na tri dijela. To su:

1. Područja koja su bila zahvaćena ratom - Hrvatska Kostajnica, Petrinja, Pakrac i Slunj - 400 ispitanika
2. Područja koja nisu bila direktno pogođena ratom - Čakovec, Prelog i Križevci - 400 ispitanika
3. Zagreb - 318 ispitanika

Za Zagreb smo se odlučili kako bismo mogli kontrolirati faktor veličine mjesta boravka, odnosno kako bismo izbjegli mogućnost da na rezultate utječu specifičnosti malog mjesta.

Istraživanjem je obuhvaćeno 612 (54,7%) djevojaka i 506 (45,3%) mladića, proporcionalno raspoređenih po spolu i prema područjima. Ispitanici su također bili proporcionalno zastupljeni u svim vrstama školskih smjerova: gimnazije, četverogodišnje stručne škole i trogodišnje industrijsko-obrtničke škole.

2.3 Postupak istraživanja

Istraživanje je provedeno anketiranjem polaznika drugih i trećih razreda srednje škole u njihovim školama uz prethodno odobrenje ravnatelja svake škole. Prije provođenja istraživanja ravnatelj i nastavnici bili su upoznati s ciljevima i sadržajem istraživanja. Prije samog postupka, učenicima su objašnjeni ciljevi i svrha istraživanja, te im je ispitivač dao upute na koji način ispunjavati upitnike. Također im je zajamčena anonimnost i tajnost individualnih podataka. Ispitanici su sami ispunjavali upitnike, a ispitivač im je bio na raspolaganju ukoliko su bila potrebna pojašnjenja. Istraživanje se

odvijalo na satovima razredne zajednice i trajalo je jedan školski sat.

2.4 Mjerni instrumenti

Sociodemografski upitnik

Sociodemografski upitnik konstruiran za potrebe šireg istraživanja (Družić Ljubotina, 2004) i sadržavao je 17 varijabli kojima su bili obuhvaćeni osnovni sociodemografski podaci (dob, spol, mjesto rođenja, prebivalište, školsko usmjerenje, obrazovanje i radni status roditelja, materijalni status obitelji).

Kvalitetu odnosa unutar vlastite obitelji ispitanici su procjenjivali na ljestvici od 5 stupnjeva (1=izrazito dobri; 5=izrazito loši).

Pored toga, ispitanici su na sličnoj ljestvici od 5 stupnjeva procjenjivali očekivanu podršku u budućnosti od strane: uže obitelji, prijatelja i države (1=minimalna očekivana podrška; 5=maksimalna očekivana podrška).

Procjena utjecaja rata

Ispitanici su trebali procijeniti u kojoj mjeri je rat djelovao na: a) njihov život, b) život njihove obitelji, c) život u njihovom kraju, d) život u Hrvatskoj. Sve četiri procjene ispitanici su trebali izvršiti na ljestvici od 1 (minimalan utjecaj) do 5 (maksimalan utjecaj). Na osnovi četiri navedena pitanja formiran je ukupni rezultat, odnosno varijabla Procjena utjecaja rata, koja varira u rasponu od 4 (minimalan utjecaj rata) do 20 (maksimalan utjecaj rata).

Upitnik vrijednosti

Upitnik je konstruiran u okviru Ljetne psihologijske škole 2001. (Lugomer, Kamenov, Ljubotina, 2003), pri čemu su podjednako zastupljene različite vrste vrijednosti koje su relevantne posebno za mladu populaciju. Upitnik vrijednosti korišten u ovom istraživanju sastoji se od 18 različitih vrijednosti. Zadatak ispitanika bio je da ljestvici Likertova tipa procijene koliko je njima osobno važno ono što je opisano u tvrdnji, pri čemu 1 znači «uopće mi nije važno», a 5 «jako mi je važno». Na osnovi rezultata faktorske analize dio čestica može se grupirati u četiri faktora koji predstavljaju neku vrstu širih vrijednosnih orijentacija: hedonističke vrijednosti, tradicionalne vrijednosti, obiteljske i samoaktualizacijske vrijednosti. Rezultat na svakoj od subskala reskaliran je tako da varira u rasponu od 1 (uopće nije važno) do 5 (jako važno).

Upitnik religioznosti

Upitnik religioznosti sastoji se od 26 čestica (Ljubotina, 2004b) koje mjere tri dimenzije: 1) religijska vjerovanja, 2) obrednu religioznost, te 3) posljedice religioznosti na socijalno ponašanje. Dimenzija *religijska vjerovanja* uključuje pitanja koja se odnose na vjerovanje u temeljne vjerske istine (npr. "Vjerujem u život poslije smrti."), ali obuhvaća i pitanja koja ispituju emocionalni odnos spram religije (npr. "Vjera za mene predstavlja nadu i utjehu.") i koju pojedini autori istražuju u okviru zasebne dimenzije koja se naziva iskustvenom ili, u suvremenoj sociologiji, religioznost u užem smislu (Zrinščak i sur. 2000., prema Greblo, 2005.). Druga dimenzija *obredna religioznost* ukazuje na stupanj u kojem osoba izvršava obrede i rituale koje propisuje vjerska zajednica (npr. "Redovito odlazim u crkvu."). Treća dimenzija, *posljedice religioznosti na socijalno ponašanje*, odnosi se na utjecaj koji religioznost pojedinca ima na njegovo socijalno ponašanje i u određenoj mjeri sadrži značajke vjerske isključivosti (npr. "Nisam pristalica braka s pripadnicima druge vjere."). Ispitanici svaku tvrdnju procjenjuju na ljestvici od četiri stupnja (0 = sasvim netočno, 1 = uglavnom netočno, 2 = uglavnom točno, 3 = sasvim točno) ovisno o tome u kojoj mjeri tvrdnja točno opisuje njihovo uobičajeno ponašanje. Rezultat na pojedinoj dimenziji oblikuje se zbrajanjem rezultata pripadajućih tvrdnji uz prethodno invertiranje odgovarajućih čestica na dimenziji posljedica religioznosti na socijalno ponašanje. Upitnik je do sada primijenjen na 2300 srednjoškolaca. Pouzdanost prve dimenzije religioznih vjerovanja izražene Cronbachovim alfa koeficijentom iznosi $\alpha_1 = 0,94$, pouzdanost dimenzije obredne religioznosti $\alpha_2 = 0,91$, dok pouzdanost treće dimenzije posljedica na socijalno funkcioniranje iznosi $\alpha_3 = 0,78$. Faktorska analiza ukazuje na postojanje jednog generalnog faktora koji objašnjava značajan dio varijance u sve tri dimenzije (Ljubotina, 2004b).

Upitnik percepcije socijalne nepravde

Ovaj Upitnik konstruirali su Ljubotina i Družić Ljubotina 2001. u okviru Ljetne psihologijske škole Odsjeka za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Iste godine ovaj upitnik je primijenjen na 1737 ispitanika koji su sačinjavali učenici viših razreda osnovnih škola, učenici srednjih škola i studenti (Lugomer Armano i sur., 2004; Ljubotina, 2004a) Svrha upitnika je mjerenje percepcije pravednosti socijalne zajednice, odnosno

društva u kojemu pojedinac živi. Prema teorijskim očekivanjima i rezultatima faktorske analize (Ljubotina, 2004a) upitnik mjeri 5 relativno neovisnih aspekata socijalne nepravde definiranih s 22 čestice. Metodom glavnih komponenata uz varimax rotaciju definirani su sljedeći faktori:

a) Opća nepravda u društvu (npr. *U Hrvatskoj svi imaju jednake šanse da ostvare svoje želje i ciljeve*), b) Neprovođenje zakona od strane države (npr. *Kod nas se zakon ne primjenjuje jednako na sve*), c) Toleriranje socijalnih devijacija od strane društva (npr. *Kod nas se ne isplati biti pošten da bi uspio u društvu*), d) Percepcija nepravde u obitelji (npr. *Moji roditelji kod mene primjećuju samo loše strane*), e) Percepcija nepravde u školi (npr. *Nastavnici nemaju jednake kriterije za učenike pri ocjenjivanju*). Rezultat na svakoj od pet dimenzija reskaliran je tako da varira od minimalno 1 (nema percipirane nepravde) do maksimalno 5 (maksimalna percipirana nepravda). Prva tri faktora odnose se na percepciju društvene nepravde, dok se četvrti i peti odnose na utjecaj socijalnih sustava škole i obitelji.

Upitnik devijantnog ponašanja

Kao mjera devijantnog ponašanja korišten je modificirani Upitnik *samoiskaza devijantnog i delinkventnog ponašanja* (Ajduković, 1982). Originalni upitnik sastojao se od 42 tvrdnje, a u ovom istraživanju korištena je skraćena verzija od

30 čestica koje predstavljaju opise različitih oblika socijalno neprihvatljivih (npr. laganje roditeljima ili nastavnicima), devijantnih (npr. sudjelovanje u tučnjavi, sukobi s nastavnicima) i delinkventnih ponašanja (npr. sudjelovanje u krađama i provalama). U odnosu na originalni upitnik neke čestice su sadržajno prilagođene, te su dodane neke nove. Za svaki od navedenih oblika ponašanja ispitanik je trebao navesti je li ikada imao iskustvo te vrste na ljestvici od tri stupnja: 1=nikada, 2=1-2 puta, 3=više puta. Ranija istraživanja sugeriraju da metoda samoiskaza u uvjetima anonimnog ispitivanja može biti valjan indikator stvarnog stupnja devijantnog ponašanja ispitanika. Ukupan rezultat u ovom upitniku predstavlja zbroj odgovora na svih trideset čestica i varira u rasponu od 30 (niti jedan oblik devijantnog ponašanja) do 90 (maksimalno iskustvo s navedenim devijantnim ponašanjem).

2.5 Analiza podataka

U analizi podataka korištena je hijerarhijska regresijska analiza pri čemu je korišteno sedam skupova prediktorskih varijabli. Logika hijerarhijske regresijske analize je u sukcesivnom uvođenju skupova prediktorskih varijabli pri čemu je važan redoslijed uvođenja novih prediktora, budući da prediktori uvedeni u kasnijim koracima analize mogu objasniti samo do tada neobjašnjeni dio varijance u kriteriju. To omogućuje određenu kontrolu utjecaja kolinearne povezanosti među prediktor-

Tablica 1. Prediktorske varijable podijeljene u nekoliko skupina

	Skupina varijabli	Varijable
1	Sociodemografske varijable	spol, dob
2	Obiteljski uvjeti i školski uspjeh	odnosi unutar obitelji, obrazovanje oca, obrazovanje majke, materijalni status, ocjena u prethodnom razredu
3	Vrijednosti	hedonističke, tradicionalne, obiteljske, samoaktualizacijske
4	Religioznost	religijska vjerovanja, obredna religioznost, posljedice religioznosti na ponašanje
5	Utjecaj rata	ratna iskustva, procjena utjecaja rata na ispitanika, njegovu obitelj, kraj u kojemu živi, te na Hrvatsku
6	Očekivanja	očekivanja od države, obitelji i prijatelja, te procjena vjerojatnosti realizacije vlastitih očekivanja
7	Percepcija socijalne nepravde	opća nepravda u društvu, neprovođenje zakona od strane države, toleriranje socijalnih devijacija od strane društva, nepravda u obitelji, nepravda u školi

skim varijablama. Redosljed uvođenja skupova varijabli nastojali smo najvećim dijelom odrediti kronologijom njihova javljanja u životu mladih. Tako su najprije uvedene varijable vezane uz obitelj i školu, zatim vrijednosti i religioznost, utjecaj rata, očekivanja od budućnosti, te konačno aktualna percepcija socijalne nepravde.

3. REZULTATI I RASPRAVA

U predstavljanju rezultata i daljnjoj raspravi i analizi osvrnuti ćemo se na doprinos svih sedam skupina prediktorskih varijabli, te usporediti dobivene nalaze sa istraživanjima koja su se bavila istom problematikom.

U Tablici 1 su prikazane skupine prediktivnih varijabli prikazane prema redosljedu uvođenja u analizu.

U prvom koraku uvedene su varijable dob i spol kao opće sociodemografske varijable. Prema pretpostavkama teorije primarne socijalizacije najvažniji utjecaj na razvijanje sustava vrijednosti ima obitelj. Stoga se drugi skup varijabli uključenih u analizu odnosio na neke specifičnosti unutar obitelji i školski uspjeh (odnos s roditeljima, obrazovanje roditelja, materijalni status, te školski uspjeh učenika). U nastavku je uveden skup varijabli koje opisuju vrijednosti, te nakon toga religioznost, za koje se može pretpostaviti da su primarno oblikovani u obiteljskom okruženju. U petom koraku uvedene su varijable koje se odnose na utjecaj rata, te

na očekivanja od socijalne okoline. Kao posljednji skup uvedene su varijable koje se odnose na percepciju socijalne nepravde.

Kao što se vidi iz prethodne dvije tablice korišteni skup varijabli omogućuje relativno visoku predikciju rezultata na *Upitniku devijantnog ponašanja* ($R = 0,645$; $p < 0,001$).

Sociodemografske varijable uvedene u prvom koraku objašnjavaju 10% varijance u kriterijskoj varijabli ($R=0,321$), pri čemu muški spol, očekivano, predstavlja rizični faktor budući da mladići postižu značajno viši rezultat na skali devijantnog ponašanja (korelacija spola i devijantnog ponašanja je $r = -0,317$). Za interpretaciju doprinosa pojedine prediktorske varijable važno je uzeti u obzir veličinu pripadajućeg parcijalnog regresijskog koeficijenta, ali i veličinu pojedinačne korelacije prediktora s kriterijem. Na veličinu beta pondera utječu i interkorelacije pojedinog prediktora s ostalim korištenim prediktorima. Nizak beta ponder ne mora značiti da prediktor nije u korelaciji s kriterijem, već da je ista varijanca kriterija već objašnjena nekim drugim prediktorom. Opće je poznato da je muški spol rizični čimbenik unutar pojedinca (Fraser, 1997) za devijantno i općenito kriminogeno ponašanje što potvrđuju mnogobrojna istraživanja (Loeber i Farrington, 1998; Bašić i Kranželić-Tavra, 2004., Ferle, 2005) kao i činjenično stanje „na terenu“.

Uvođenje drugog skupa, tzv. obiteljskih uvjeta u koje je uključena i školska ocjena objašnjava dodat-

Tablica 2. Rezultati provedene hijerarhijske regresijske analize za kriterijsku varijablu devijantno ponašanje

Novi skup prediktora	R	R ²	ΔR promjena R ²	F omjer za promjenu	p - značajnost promjene
1. Sociodemografske varijable (spol i dob)	,321	,103	,103	41,153	,000
2. Obiteljski uvjeti	,391	,153	,050	8,480	,000
3. Vrijednosti	,561	,315	,162	41,771	,000
4. Religioznost	,578	,334	,019	6,777	,000
5. Utjecaj rata	,597	,357	,023	4,971	,000
6. Očekivanja	,607	,368	,012	3,256	,012
7. Percepcija socijalne nepravde	,645	,416	,047	11,240	,000

R = koeficijent multiple korelacije

R² = koeficijent multiple determinacije (proporcija varijance u kriteriju objašnjena korištenim skupom prediktora)

ΔR = proporcija nove objašnjene varijance u kriteriju nakon uvođenja novog skupa prediktora

F = F-omjer vezan uz uvođenje novog skupa prediktorskih varijabli

p = značajnost F-omjera vezanog uz uvođenje novog skupa varijabli

nih 5% varijance neobjašnjene ranije uvedenim varijablama. Na ovaj način se kontrolira utjecaj prethodno korištenih varijabli, tj. spola i dobi. U ovom skupu varijabli značajnu korelaciju s kriterijem ima varijabla *ocjena u prethodnom razredu* ($r = -0,214$) što znači da postoji blaga tendencija da učenici koji imaju lošiji školski uspjeh imaju viši rezultat na skali devijantnog ponašanja. Kao i spol i školska ocjena ima značajan beta ponder u regresijskoj jednadžbi. Obrazovanje roditelja, procjena odnosa s roditeljima, te materijalni status u ovom se slučaju nisu pokazali relevantnim za predikciju devijantnog ponašanja. Ovi podaci su zanimljivi obzirom da smo u uvodnom djelu analizirali istraživanja vezana uz prediktivnost socioekonomskog faktora i obitelji. No, kao što smo ranije spomenuli, socioekonomski faktor se u različitim istraživanjima pokazao različito prediktivnim. Zadovoljstvo obiteljskim odnosima se također nije pokazalo značajnim prediktorom što je u ovom istraživanju zapravo razumljivo, jer je ovu varijablu činilo samo pitanje subjektivne procjene zadovoljstva obiteljskim odnosima. Da je primijenjen npr. upitnik kojim bi se mogli zahvatiti detaljnije obiteljski odnosi, moguće je da bi rezultat bio drugačiji, obzirom na mnoga istraživanja koja ukazuju na izuzetnu važnost obiteljske varijable. Lošije školsko postignuće često je spominjani i dokazani rizični faktor devijantnog i kriminogenog ponašanja, što su potvrdila različita istraživanja (Maguin i Loeber, 1996; Williams, Ayers i Arthur, 1997, prema Bašić, 2000).

U trećem koraku analize uvedene su četiri varijable vezane uz osobne *vrijednosti*, koje su objasnile 16,2% nove varijance, tako da multipla korelacija s tri uvedena skupa varijabli iznosi $R = 0,561$. Pojedinačne korelacije vrijednosti s devijantnim ponašanjem ukazuju da veći značaj samoaktualizacije ($r = -0,359$), manji hedonizam ($r = 0,244$), izraženije tradicionalne vrijednosti ($r = -0,243$), te izraženije obiteljske vrijednosti ($r = -0,143$) pokazuju povezanost s manje izraženim devijantnim ponašanjem. U regresijskoj jednadžbi obiteljske vrijednosti nemaju značajan beta ponder, budući da su u korelaciji sa samoaktualizacijskim i tradicionalnim vrijednostima koje objašnjavaju isti dio kriterijske varijance. Ovaj rezultat je većim dijelom u skladu sa postavljenom hipotezom i ranijim istraživanjima u kojima su dokazane izraženije hedonističke vrijednosti (Peele, 1987, Ajduković, 1989) kod mladih s poremećajima u ponašanju kao i značajno manje izražene tradicionalne (Krueger i sur., 1994) i samoaktualizacijske vrijednosti (Petrović, 1973, Ajduković, 1989).

Nakon varijabli vezanih uz vrijednosti uvedene su tri varijable koje se odnose na *religioznost*, čije uvođenje povećava objašnjenu varijancu za skromnih, ali statistički značajnih 1,9%. Sve tri varijable imaju značajne pojedinačne korelacije s devijantnim ponašanjem: religijska uvjerenja ($r = -0,217$), obredna religioznost ($r = -0,296$), dok je korelacija dimenzije posljedica religioznosti na ponašanje niže povezana s devijantnim ponašanjem ($r = -0,125$). U sva tri slučaja viša religioznost je blago povezana s manje izraženim devijantnim ponašanjem. Analiza beta pondera pokazuje da samo obredna religioznost značajno doprinosi regresijskoj jednadžbi, budući da sve tri dimenzije religioznosti pokazuju visoke međusobne korelacije, te objašnjavaju redundantnu varijancu u kriteriju. Hipoteza je također djelomično potvrđena, obzirom da je manja obredna religioznost dijelom povezana sa devijantnim ponašanjem. Ovaj rezultat je dijelom u skladu s istraživanjem Greblo (2005) koja je ispitujući povezanost religioznosti i jednog oblika devijantnog ponašanja u mladima, koji se odnosi na uporabu droga, ustanovila da se pripadnici ispitanih skupina značajno razlikuju na sve tri dimenzije na *Upitniku religioznosti* (Ljubotina, 2004b). Pritom nekonzumenti droga postižu veće prosječne vrijednosti na svim dimenzijama, što autorica tumači time da su u većoj mjeri internalizirali religijska vjerovanja i osjećaje, da češće izvršavaju obrede i rituale propisane od strane vjerske zajednice, te da češće primjenjuju vjerska načela u svakodnevnom životu.

Nakon ovih varijabli vezanih primarno uz osobine pojedinca, uvedene su varijable koje se odnose na okolinske uvjete ili očekivanja od socijalne okoline. Skup varijabli vezanih uz utjecaj rata objašnjava novih 2,3% varijance. Pojedinačno ovaj skup varijabli ima gotovo zanemarivu povezanost s kriterijskom varijablom. Dakle, nije potvrđena hipoteza da procjena većeg utjecaja rata može biti povezana sa tendencijom ka devijantnom ponašanju. Naime, ovo je ipak u skladu s rezultatima iz istog istraživanja koje je Družić Ljubotina (2004) dobila ispitujući razlike u devijantnom ponašanju između mladih različito zahvaćenih ratnim zbivanjima u kojem mladi iz ratnih područja (ali i „ne-ratnih“ područja) ostvaruju značajno manji rezultat u devijantnom ponašanju od mladih iz Zagreba.

U pretposljednem koraku uključene su varijable koje se odnose na očekivanja koje pojedinac ima od svoje socijalne okoline. Ovaj blok varijabli doprinosi sa iznimno skromnih 1,2% novo objašnjene varijance. Analiza pojedinačnih

Tablica 3. Standardizirani parcijalni regresijski koeficijenti, pojedinačne korelacije prediktora s kriterijem, te parcijalne korelacije prediktora s kriterijem

	parcijalni regresijski koeficijent (beta)	t	p (beta)	Korelacija s kriterijem	Parcijalna korelacija
spol	-,241	-7,444	,000	-,317	-,272
dob ispitanika	,034	1,132	,258	,095	,043
ocjena u prethodnom razredu	-,083	-2,620	,009	-,214	-,099
obrazovanje majke	-,013	-,357	,721	,040	-,014
obrazovanje oca	-,014	-,394	,694	,062	-,015
odnosi u obitelji	,014	,398	,691	,159	,015
materijalni status obitelji	,071	2,167	,031	,064	,082
hedonisticke vrijednosti	,226	7,389	,000	,244	,270
tradicionalne vrijednosti	-,098	-2,488	,013	-,243	-,094
obiteljske vrijednosti	,000	-,015	,988	-,143	-,001
vrijednost samoaktualizacije	-,220	-6,347	,000	-,359	-,235
religijska uvjerenja	,062	1,341	,180	-,217	,051
obredna religioznost	-,191	-3,850	,000	-,296	-,145
posljedice religioznosti	-,006	-,157	,876	-,125	-,006
procjena utjecaja rata na ispitanika	,056	1,042	,298	,111	,040
procjena utjecaja rata na obitelj ispitanika	,043	,728	,467	,094	,028
procjena utjecaja rata na kraj u kojemu ispitanik živi	-,056	-1,150	,250	,006	-,044
procjena utjecaja rata na život u Hrvatskoj	,064	2,029	,043	,052	,077
ratno iskustvo	,064	1,448	,148	,074	,055
Očekivana pomoć obitelji u realizaciji ciljeva u budućnosti	,034	1,049	,295	-,067	,040
Očekivana pomoć prijatelja u realizaciji ciljeva u budućnosti	,037	1,189	,235	-,061	,045
Očekivana pomoć države u realizaciji ciljeva u budućnosti	-,064	-2,046	,041	-,166	-,078
Vjerojatnost ostvarenja vlastitih ciljeva (u postotcima)	-,017	-,546	,585	-,143	-,021
opca nepravda u društvu	,018	,531	,596	,075	,020
neprovođenje zakona od strane države	,062	2,001	,046	,031	,076
toleriranje socijalnih devijacija od strane društva	,039	1,167	,244	,142	,044
nepravda u obitelji	,160	4,528	,000	,284	,170
nepravda u skoli	,123	3,781	,000	,248	,142

Legenda:

beta – standardizirani parcijalni regresijski koeficijent (ponder kojim treba množiti standardizirane prediktorske vrijednosti u regresijskoj jednadžbi)**t(beta)** – vrijednost t-testa vezanog uz značaj pojedinog beta pondera**p(beta)** – statistička značajnost beta pondera**korelacija s kriterijem** – pojedinačna Pearsonova korelacija prediktora s kriterijem**parcijalna korelacija** – Parcijalna korelacija prediktora s kriterijem uz kontrolu svih ostalih prediktorskih varijabli

korelacija pokazuje da veća očekivana pomoć od države ($r=-0,166$), te procjena veće vjerojatnosti ostvarenja vlastitih ciljeva ($r=-0,143$) pokazuju blagu tendenciju povezanosti s manje izraženim devijantnim ponašanjem. Kako su ova očekivanja povezana s ranije korištenim varijablama njihov doprinos u regresijskoj jednadžbi je gotovo zanemariv, tako da samo varijabla «očekivana pomoć od države» ima regresijski ponder na granici statističke značajnosti. Mogli bismo stoga komentirati, ali ne i sa sigurnošću tvrditi, da postojanje povjerenja u državu u smislu pomoći, može dijelom protektivno djelovati s obzirom na devijantno ponašanje.

Na kraju je uveden skup od 5 varijabli koje se odnose na *percipiranu socijalnu nepravdu*. Ovaj skup varijabli objasnio je 4,7% nove varijance, što predstavlja značajan doprinos. To znači da percepcija socijalne nepravde samostalno, dakle uz parcijalizaciju obiteljskih varijabli, strukture vrijednosti i ostalih korištenih varijabli još uvijek omogućuje značajno objašnjenje devijantnog ponašanja. Najveće pojedinačne korelacije s devijantnim ponašanjem ima dimenzija percipirane nepravde u obitelji ($r=0,284$), te percepcija nepravde u školi ($r=0,248$). Pored toga nisku, ali značajnu pojedinačnu korelaciju ima i dimenzija opaženog toleriranja socijalnih devijacija od strane društva ($r=0,142$). Preostale dvije dimenzije koje se odnose na opću nepravdu u društvu, te neprovođenje zakona od strane države nemaju povezanosti sa stupnjem devijantnog ponašanja. U ovom slučaju kao važni prediktori pokazali su se oni oblici nepravde koje srednjoškolci imaju u svom neposrednom iskustvu, a to je područje obitelji i škole. Moguća je hipoteza, da će daljnjom socijalizacijom, kada i ostali oblici koji se odnose na širu društvenu nepravdu budu dio njihovog neposrednog iskustva (upis na fakultet, traženje posla i dr.) i oni biti povezani s nekim oblicima socijalno nepoželjnog ili devijantnog ponašanja. Naše hipoteze su potvrđene obzirom na dimenziju percipirane nepravde u obitelji i školi i malim dijelom vezano uz općenite aspekte percepcije društvene nepravde. Rezultati su u skladu sa mnogobrojnim istraživanjima, koji doduše ne stavljaju u fokus termin percipirane nepravde u obitelji i školi (osim npr. istraživanja Jacksona i Fondacara, 1999, koji ukazuju na povezanost percepcije nepravde u obitelji i devijantnog ponašanja), ali se bave problemima unutar obitelji i škole. Naime, pokazalo se da agresivnost, hladni i strogi stil roditeljstva, kao i fizičko kažnjavanje mogu biti prediktorom devijantnog i delinkventnog ponašanja (Blackburn, 1994; Ajduković, 1990;

Singer i sur., 2002). To su oblici ponašanja unutar obitelji koji dijete može doživjeti odnosno percipirati nepravednima, te ga motivirati u socijalno nepoželjnom smjeru ponašanja. Isto se odnosi i na školu čiji je utjecaj na devijantno ponašanje vrlo često bio predmetom različitih ispitivanja kao važnog faktora u predikciji devijantnog i delinkventnog ponašanja (Gottfredson i Gottfredson, 1985; Herrenkohl i sur., 2001), kao i mogućeg zaštitnog čimbenika. Goldstein (1990, prema Singer i sur., 2002) navodi izjave delinkvenata u kojima školu navode kao izvor ili potpomažući faktor svojeg ponašanja pri čemu navode učitelje koji su spremni uočiti probleme učenika i pomoći im, kao i one koji u takvim slučajevima samo prijete izbacivanjem iz škole. Frease (1973, prema Singer i sur., 2002) smatra da škole kreiraju skupine drugorazrednih učenika koji dobivaju slabe ocjene, ne vole školu i sebe percipiraju kao negativno etiketirane, te takvi učenici najčešće postaju delinkventi. Schafer (1972, prema Singer i sur., 2002) smatra da škole utječu na delinkvenciju tako što nude ograničene mogućnosti za uspjeh i osuđuju učenike s obzirom na karakteristike koje nemaju nikakve veze s njihovim stvarnim sposobnostima i ponašanjima. U tom smislu, mladi mogu upravo ovakav odnos percipirati nepravednim i to ih može potaknuti na devijantno ili delinkventno ponašanje. U okviru već spomenutog šireg istraživanja (Družić Ljubotina, 2004) srednjoškolcima je također bilo ponuđeno pitanje: koja je najveća nepravda koju su doživjeli u svom životu. Učenici su mahom, u oko 80% slučajeva odgovarali da je nepravda bila vezana uz neki događaj ili ponašanja u školi. Rezultati ukazuju na to da su mladi vrlo senzibilizirani upravo za nepravdu iz svoje neposredne okoline, a to je obitelj i škola. Bilo bi zanimljivo i važno posvetiti posebnu pozornost utjecaju škole, odnosno doživljene nepravde u školi na pojavu devijantnog ponašanja u pojedinaca obzirom na ovakve rezultate. Nadalje, veće percipiranje toleriranja socijalnih devijacija od strane društva također se pokazalo prediktivnim, no ipak ne u onolikoj mjeri kao percepcija nepravde u obitelji i školi. Ipak, taj rezultat moguće je tumačiti na način da učenici koji postižu više rezultate na česticama: Kod nas se ne isplati biti pošten da bi uspio ili Kod nas su mito i korupcija postali uobičajena pojava, nisu samo kritični prema toleranciji države spram takvih oblika ponašanja, već su i sami skloniji devijantnim oblicima ponašanja.

Konačno, možemo rezimirati da svih sedam korištenih skupova varijabli objašnjava 41,6% varijance u kriteriju ($R=0,645$), što se može smatrati

zadovoljavajućom prediktivnom valjanošću, pri čemu se kao najznačajniji skup prediktorskih varijabli mogu izdvojiti vrijednosti.

Kako se radi o korelacijskom istraživanju treba naglasiti da je zaključivanje o smjeru povezanosti isključivo hipotetičke prirode.

4. ZAKLJUČAK

Iz prethodnih analiza još jednom možemo sumirati prediktore odnosno rizične faktore devijantnog ponašanja. To su: muški spol, lošiji školski uspjeh, manja očekivana pomoć od države, izražene hedonističke vrijednosti, manje izražene tradicionalne i samoaktualizacijske vrijednosti, manja obredna religioznost, veća percepcija nepravde u obitelji i školi, te veća percepcija tolerancije socijalnih devijacija od strane društva.

Na kraju možemo zaključiti da su naše hipoteze većim dijelom potvrđene, te da se vrijednosti ističu kao najprediktivnije za devijantno ponašanje. Kao što je poznato, vrijednosti se internaliziraju u soci-

jalizacijskom procesu, te ključnu ulogu pritom ima obitelj kao primarna socijalna zajednica, ali i predškolske i školske institucije. To su mjesta kojima su istraživači devijantnog i kriminogenog ponašanja posvetili mnogo pažnje, te se još jednom potvrđuje potreba djelovanja unutar sustava obitelji i škole u prevenciji odnosno zaštiti od nepoželjnih oblika ponašanja. U tom smislu, doživljaj nepravde u obitelji i školi također se izdvaja kao važan rizični čimbenik, te se opet vraćamo na obitelj od koje sve počinje, a nastavlja se kroz proces školovanja. Možemo također zaključiti da je ovim istraživanjem potvrđena Adamsova teorija pravednosti (1965; Ljubotina, 2004a), pri čemu se doživljena odnosno percipirana nepravda pokazala značajnim motivatorom devijantnog ponašanja.

Nadamo se da će ovi rezultati biti poticajni za daljnje izučavanje relevantnih prediktorskih varijabli devijantnog ponašanja na tragu naših nalaza, te omogućiti uključivanje dobivenih rezultata u konkretne programe prevencije devijantnog ponašanja.

LITERATURA

- Adams, J. S. (1965): Inequity in social exchange. In: L. Berkowitz (ed.), *Advances in experimental social psychology* 2. Academic Press. New York. 267-299.
- Ajduković, M. (1982): Samoiskaz kao indikator devijantne i dekinventne aktivnosti. Magistarski rad. Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet. Zagreb.
- Ajduković, M. (1989): Vrijednosne orijentacije mladih delinkvenata. Narodne novine i Pravni fakultet. Zagreb.
- Ajduković, M. (1990): Stil odgoja u obitelji kao prediktor delinkventnog ponašanja djece. *Primijenjena psihologija*. 11, 47-54.
- Bahr, S.J. and S.L., Maughan (1998): Family religiosity and the risk of adolescent drug use. *Journal of Marriage and the Family*. 60, 979-992.
- Bašić, J. (2000): Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži: teorijsko motrište. U: J. Bašić i J. Janković (ur.), *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži*. Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju. Zagreb. 31-45.
- Bašić, J. i V. Kranželić-Tavra (2004): O ponašanjima učenika i njihovoj pojavnosti u školskom okruženju. U: J. Bašić, N. Koller.Trbović, i S. Uzelac (ur.), *Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja*. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Zagreb. 107-118.
- Blackburn, R. (1994): *The Psychology of Criminal Conduct: Theory, Research and Practice*. John Wiley and Sons. Chichester, England.
- Blau, J.R. & P.M., Blau (1982): The cost of inequality: Metropolitan structure and violent crime. *American Sociological Review*. 47, 114-117.
- Catalano, R.F. & J.D., Hawkins (1996): The social development model: A theory of antisocial behavior. In: J.D., Hawkins (ed.), *Delinquency and Crime: Current Theories*. Cambridge University Press. New York. 149-197.
- Cernkovich, S.A. (1978): Value orientations and delinquency involvement. *Criminology*. 15 (4), 443-458.
- Cernkovich, S.A. & P.S., Giordano (1987): Family relationships and delinquency. *Criminology*. 25, 295-321.
- Chetcuti, D. & M., Griffiths (2002): The implications for student self-esteem of ordinary differences in schools: the cases of Malta and England. *British Educational Research Journal*. 28, 4.
- Cohrane, R. (1971): The structure value systems in male and female prisoners. *British Journal of Criminology*. 11, 73-87.
- Družić Ljubotina, O. (2004): Socijalna nepravda, struktura vrijednosti i faktori uspjeha u životu u mladih. Magistarski rad. Filozofski fakultet u Zagrebu.
- Farrington, D.P. (1972): *Delinquency begins at home*. New Society. 21, 495-497.
- Flere, S. (2005): Religioznost i delinkventnost: istraživački rezultati na populaciji mariborskih studenata. *Društvena istraživanja*. 77 (3), 531-544.
- Fraser, M. W. (1997): The ecology in childhood: A multisystems perspective. In: M. W. Fraser (ed.), *Risks and resilience in childhood: An ecological perspective*. National Association of Social Workers Press. Washington, DC. 1-9.
- Jackson, S. & M., Fondacaro (1999): Procedural justice in resolving family conflict: implications for youth violence prevention. *Law & Policy*. 21, 2.
- Gottfredson, G. D. & D. C., Gottfredson (1985): *Victimization in Schools*. Plenum. New York.
- Grienberger, I.V. & C.G., Rutte (1997): Influence of social comparisons of outcomes and procedures on fairness judgements. *Journal of Applied Psychology*. 82 (6), 913-920.
- Greblo, Z. (2005): Religioznost, obiteljski čimbenici i zloupotreba droga kod adolescenata. *Ljetopis socijalnog rada*. 12 (2), 263-279.
- Hadaway, C.K., K.W., Elifson & D.M., Petersen (1984): Religious involvement and drug use among urban adolescents. *Journal for Scientific Study of Religion*. 23 (2), 109-128.
- Herrenkohl, T.L., Hawkins, J.D., Chung, I., Hill, K.G. & S., Battin Pearson, (2001): School and community risk factors and interventions. In: R., Loeber & D.P., Farrington (ed.), *Child Delinquents: Development, Intervention, and Service Needs*. Thousand Oaks, Sage, CA. 211-246.
- Knudten, R.D. & M.S., Knudten (1971): Juvenile delinquency, crime and religion. *Review of Religious Research*. 12(3), 130-152.
- Krueger, R.F., Schmutte, P.S., Caspi, A., Moffitt, T.E., Campbell, K. & P.A., Silva (1994): Personality traits are linked to crime among men and women: Evidence from birth cohort. *Journal of Abnormal Psychology*. 103, 328-338.
- LeFlore, L. (1988): Delinquent youths and family. *Adolescence*. 23, 629-642.
- Loeber, R. & T., Dishion (1983): Early predictors of male delinquency. *Psychological Bulletin*. 94, 68-99.
- Loeber, R. i D.P., Farrington (1998): Serious and violent

- juvenile offenders: Risk factors and successful interventions. Thousand Oaks, Sage.CA.
- Luengo, M.A. (1985): Values and personality: A survey of their relationship in the case of juvenile delinquency. *Personality and Individual Differences*. 6, 519-522.
- Lugomer-Armano, G., Kamenov, Ž. i Ljubotina, D. (2002): Problemi i potrebe mladih u Hrvatskoj. Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Klub studenata psihologije u Zagrebu.
- Ljubotina, D. (2004a): Mladi i socijalna pravda. *Revija za socijalnu politiku*. 11 (2), 159-175.
- Ljubotina, D. (2004b): Razvoj novog instrumenta za mjerenje religioznosti. U: Zbornik sažetaka XIV. Dani psihologije u Zadru, Sveučilište u Zadru.
- Maguin, E. & R. Loeber (1996): Academic performance and delinquency. In: M., Tonry (ed.), *Crime and justice: A review of research*, 20. University of Chicago Press. Chicago. 1-12.
- Miller, D.T. (2001): Disrespect and the Experience of Injustice. *Annual Review of Psychology*. 52, 527-553.
- Patterson, G.R. & M., Stouthamer-Loeber (1984): The correlation of family management practices and delinquency. *Child Development*. 55, 1299-1307.
- Peele S. (1987): A moral vision of addiction: how people's values determine whether they become and remain addicts. *Journal of Drug Issues*. 17, 187-215.
- Petrović, M. (1973): Vrednosne orijentacije delinkvenata. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja. Beograd.
- Raboteg-Šarić, Z. i Rogić, I. (2002): Daleki život, bliski rub. Kvaliteta života i životni planovi mladih na područjima posebne državne skrbi. Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. Zagreb.
- Romero, E., Sobral, J., Luengo, M.A. & J.A., Marzoa (2001): Values and antisocial behavior among Spanish adolescents. *The Journal of Genetic Psychology*. 162 (1), 20-40.
- Singer, M., Kovčo Vukadin, i. i Cajner Mraović (2002): Kriminologija. Nakladni zavod Globus i Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Sloane, D.M. & R.H., Potvin (1986): Religion and delinquency: Cutting through the maze. *Social Forces*. 65(1), 87-105.
- Snyder, J. & G., Patterson (1987): Family interaction and delinquent behavior. In: Quay, H.C. (ed.) *Handbook of Juvenile Delinquency*. John Wiley and Sons. New York. 216-243.
- Šakić, V., Franc, R. i Mlačić, B. (2002): Samoiskazana sklonost adolescenata socijalnim devijacijama i antisocijalnim ponašanjima. *Društvena istraživanja*. 11 (2-3), 265-289.
- Thibaut, J. & L. Walker (1975): *Procedural justice: A psychological analysis*. Erlbaum. New York.

PERCEPTION OF SOCIAL INJUSTICE, CONSEQUENCES OF WAR AND RELIGIOUSNESS AS THE PREDICTORS OF THE DEVIANT BEHAVIOR OF THE YOUTH

Olja Družić Ljubotina

Study Center of Social Work, Faculty of Law of the University of Zagreb

Damir Ljubotina

Department of Psychology

Philosophical Faculty of the University of Zagreb.

SUMMARY

The results in this article represent a segment of a broader research (Družić Ljubotina, 2004) which dealt with the perception of social injustice, values and factors of success in lives of youth from the areas variously affected by the war in Croatia. The research included 1118 high school students from 14 high schools from 8 Croatian cities and towns. The goal of the research was to question the relationship between certain predictors (age and sex of the respondents, family conditions and school success, values, religiousness, influence of war, expectations, perception of social injustice) and deviant behavior as the criterion variable. Multivariate hierarchical regressive analysis was conducted, with seven sets of predictor variables. The results of hierarchical regressive analysis point to the fact that the used set of variables enables relatively high prediction of results on the Questionnaire of deviant behavior. ($R = 0,645$; $p < 0,001$). All seven sets of variables explain 41,6% of variance in criterion, which can be considered a satisfactory predictive value. In this, the most significant set of predictive variables are the values. Significant predictors are: male sex, bad school performance, emphasized hedonistic values, lower traditional and self-actualization values, lower score on the dimension of practical religiousness, higher perceived injustice in family, higher perceived justice in school and higher perception of social tolerance toward the social deviation.

Key words: predictors of deviant behavior, youth, perception of social injustice, values, religiousness.